

Odchody a návraty pilota a herečky

Příběh manželů Kasalových v kontextu zpravodajských her o Rádio Svobodná Evropa a kampaně za návrat politických emigrantů v padesátých letech

DUŠAN SEGEŠ

Někdejší pilot RAF Karel Kasal (1917–1980) odešel se svou manželkou, herečkou Helenou Bušovou (1911–1986), po únoru 1948 do exilu. Uplatnění našli v mnichovské redakci Rádía Svobodná Evropa, v polovině padesátých let se však rozhodli pro návrat do Československa. Nakonec ale skončili s cejchem zrádců opět v emigraci. Herečka, která hrála mezi válkami třeba ve Voskovcově a Werichově filmu *Hej-rup!*, v osmdesátých letech marně usilovala o to, aby mohla zemřít ve vlasti.

 Dva roky po smrti J. V. Stalina stranicko-státní špička v ČSR předstírá, že má stejně jako nové sovětské vedení v čele s N. S. Chruščovem zájem odstranit negativní důsledky „kultu osobnosti“. Komunistické „kolektivní vedení“ v Československu se po vlnách politických represí pokouší vyvolat dojem, že odpouští oponentům a potrestaným, a v květnu 1955 prezident Antonín Zápotocký omilostňuje vybranou skupinu odsouzených. Političtí vězni tvoří jen nepatrnou část beneficentů této amnestie, jež míří především na „ilegální“ uprchlíky, kteří po únorovém převratu utekli přes přísně střeženou státní hranici na Západ.

V následujících měsících to potvrzuje i masivní kampaň státní propagandy: láká zpět ze Západu československé občany, údajně oklamané příslibem lepšího života a zneužitě Američany a jejich „přisluhovači“ z řad „zrádné“ emigrace. Současně pokračuje boj československých zpravodajských služeb proti organizacím exilu. Jeho nejčastějším terčem je Rádio Svobodná Evropa (RFE). V červenci 1956 ve zglajšaltovaných prostředcích masové komunikace v Československu rezonují vystoupení Karla Kasala a Heleny Bušové-Kasalové – bývalých pracovníků RFE. Dehonestují nedávne kolegy z československé redakce a přemlouvají české a slovenské

uprchlíky, aby opustili sběrné lágry v Německu či Rakousku, zanechali podřadné, mizerně placené práce a bez obav z trestu se vrátili do rodné země.

„Viděl jsem úsilí československého lidu zařizovat si život demokraticky [...]. Viděl jsem vesnice a pole, která slibují bohatou úrodu,“ uvedl Karel Kasal v prohlášení pro ČTK. „Potvrdilo se mi, že se v Československu buduje něco velkého a krásného.“ Sentimentální „chuťovkou“ osladil apel k návratu do ČSR, který považoval za jediné rozumné východisko emigrantů. Kasal uklidňoval ty, kteří s návratem váhali, že „jakýkoli strach z návratu domů, tak jak jim to namlouvá Rádio Svobodná Evropa [...], je naprosto bezpředmětný a vláda v Československu, jak jsem se přesvědčil, je ochotna odpustit a umožnit návrat a zapojení do nového života.“¹

Ve vysílání Československého rozhlasu mu 10. července 1956 sekundovala jeho manželka Helena Bušová-Kasalová: „Nejuvětším přesvědčujícím argumentem o síle a skutečné humanitě dnešního Československa bylo pro mne vyhlášení amnestie. Všichni uprchlíci, všichni ti vylákaní nezodpovědným vysíláním Svobodné Evropy a ponechání napospas bídě lágrů, benevolenci

1 Prohlášení Karla Kasala o jeho poznacích v rozhlasové stanici „Svobodná Evropa“. *Rudé právo*, 10. 7. 1956, s. 1–2; V samotném Mnichově vědí, že mluví do větru. *Lidová demokracie*, 10. 7. 1956, s. 2.

Karel Kasal jako příslušník 312. československé stíhací perutě (1942) a herečka Helena Bušová v polovině 30. let (foto: archiv Jiřího Rajlichy a Vilém Ströminger)

různých komisí, které si vybíraly podle síly svalů, vehnání hladem do cizineckých legií, se mohou vrátit a bude jim odpuštěno, budou moci zase žít jako lidé.²

KDO BYLI PROTAGONISTÉ REŽIMNÍ KAMPAŇ?

Helena Bušová patřila ke známým divadelním, a především filmovým herečkám v Československu. Ztvárňovala zejména role lehčího žánru.

Vojenský letec Karel Kasal byl za druhé světové války příslušníkem 312. a 313. československé stíhací perutě RAF ve Velké Británii. I v Británii byl „Pablo“, jak Kasalovi přezdívali kamarádi, věrný předválečné pověsti obratného a odvážného letce, ale zároveň dobrodruha, který se mimo službu rád odvázel.³ Vyznamenal se úspěšnými sestřely letadel Luftwaffe a ostřelováním nepřátelských pozemních cílů. Některé z nich jsou zdokumentovány ve vzácných

filmových záznamech.⁴ V srpnu 1942 se aktivně zúčastnil spojenecké výsadkové operace Jubilee v Dieppe.⁵ Výmluvný je fakt, že jedno ze svých tří vážnějších zranění za války utrpěl při svévolné akrobatické exhibici⁶ a druhé při havárii auta, kterým se vracel z taneční zábavy.⁷

Při návratu do vlasti vedl Kasal skupinu dvanácti stíhaček Spitfire tří československých stíhacích perutí RAF, na kterých letci 13. srpna 1945 vyrazili z letiště Manston do Prahy.⁸ Uvítací ceremoniál na letišti Ruzyně dva dny po příletu byl sice okázalý, ale uskutečnil se měsíce poté, co smetanu za osvobození země slízla „bratrská“ sovětská armáda. Opožděný návrat letců RAF z Albionu, kteří se do zahraničního odboje zařadili mezi prvními a vraceli se jako poslední, byl kromě technických úprav (přezbrojení stíhaček) zapříčiněn také obstrukcemi sovětského velení a taktickými záměry československých komunistů.⁹

Štábní kapitán letectva Karel Kasal pokračoval ve vojenské kariéře i po válce. Od ledna 1946 byl zástupcem velitele Leteckého pluku 2 v Praze-Kbelích. Seznámil se tehdy s herečkou Helenou Bušovou, která se po nevydařeném manželství s redaktorem Miroslavem Klacem vrátila k rodnému příjmení. Kasal a Bušová složili manželský slib 27. června 1946, ale ještě předtím se odehrála událost, která měla oba silně poznamenat.

2 BUZEK, Miloslav: *Psychologická válka*. Naše vojsko, Praha 1959, s. 182.

3 Podle záznamů v kvalifikační listině z let 1938–1939 byl Karel Kasal impulzivní, vynikal dobrou pamětí a odvahou občas hraničící s neopatrností. Byl pokárán za opakovanou nepřesnost, nedovolený pobyt mimo kasárna a drzost k nadřízenému. KUDRNA, Ladislav: V hledáčku Státní bezpečnosti. Snaha StB o vytěžení manželů Kasalových. *Fakta a svědectví*, 2012, roč. 4, č. 12, s. 19.

4 Dostupné on-line na webové stránce britského Imperial War Museum. Ostřelování pozemních nepřátelských pozic 15. 2. 1942 - viz <https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/1060035139>, časová sekvence 1:28–1:36 a Sestřelení Junkers Ju 88 dne 27. 8. 1943 - viz <https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/1060036765>, časová sekvence 5:30–6:26 (obě citováno k 12. 11. 2022).

5 KASAL, Karel: Dieppe očima stíhače. *Rozlet*, 1946, roč. 2, č. 34, s. 16.

6 Dne 26. 6. 1941 v nestřízlivém stavu předváděl akrobatické kousky na stíhačce, které nepřerušil ani po opakované výzvě dispečera letiště Martlesham Heath, aby ihned přistál. Show ukončil nevydařeným sesednutím svého spitfiru na zaparkovaný hurricane. Kasal vyvázl s poraněním hlavy, obě letadla byla zničena. RAJLICH, Jiří: *Na nebi hrdého Albionu. Válečný deník československých letců ve službách britského letectva 1940–1945. 7. část. Černá kronika československého letectva v RAF 1940–1945*. Ares, Praha 2004, s. 220–221.

7 Kasal a poručík Josef Keprt ze 312. československé stíhací perutě se 29. 8. 1942 vraceli autem z taneční zábavy spolu se dvěma Angličankami. K havárii auta došlo nárazem do vodní nádrže ve městě Plymouth. Kasal utrpěl zlomeninu pravé lopatky. FAJTL, František: *Generál nebe. Životní příběh čs. stíhacího esa Františka Peřiny*. Ostrov, Praha 2002, s. 135–136.

8 RAJLICH, Jiří: *Na nebi hrdého Albionu*, s. 395–398, 404.

9 RAJLICH, Jiří: Pomoc se nekonala. *Český deník - Report*, 6. 5. 1993, s. IV.

INCIDENT

Kasal byl 11. ledna 1946 svědkem do-
 movní prohlídky příslušníků Sboru
 národní bezpečnosti (SNB) a Zem-
 ského odboru bezpečnosti (ZOB)
 v bytě Heleny Bušové v Truhlářské
 ulici v Praze, po které ji odvedli za
 účelem sepsání protokolu. Zásah
 měl souviset s ověřováním činnosti
 herečky za okupace. Znepokojený
 Kasal později obcházel stanice SNB
 v Praze a hledal svou snoubenku.
 Na její stopu přišel až druhý den
 12. ledna v časných ranních hodinách
 v budově Zemského národního vý-
 boru (ZNV) na Washingtonově ulici,
 ve které sídlil ZOB. Službu konající
 příslušník SNB ho však odmítl pus-
 tit do budovy. Hádko eskalovalo,
 oba muži na sebe namířili zbraně.
 Esenbák chtěl Kasalovi vytrhnout
 revolver z ruky, při potyčce vyšla
 rána a příslušník SNB při výstřelu
 utrpěl zranění ukazováčku. Kasal
 se poté vydal hledat místnost, kde
 byla zadržována Bušová. Daleko však
 nedošel, zajistili ho příslušníci ZOB
 a SNB. Četná zranění a podlitiny na
 hlavě a těle, jež dokládají archivní
 dokumenty, svědčily o tom, že s ním
 nezacházeli v rukavičkách. Kromě
 toho mu demonstrativně strhli ka-
 pitánské výložky z uniformy. Později
 ho převzali pracovníci Obranného
 zpravodajství (OBZ) a propustili jej
 do domácího ošetření. Kasal za čin,
 při kterém měl být v podnapilém
 stavu, čelil trestnímu oznámení.
 Vyšetřovali ho příslušníci hlavního
 štábu oddělení letectva OBZ nadpo-
 ručík letectva Otakar Šidlák a štábní
 rotmistr letectva Josef Suchard.¹⁰
 Vojenský prokurátor podplukov-
 ník Zdeněk Hoblík na něj 23. ledna
 1946 vydal zatýkácí rozkaz a uvalil

Karel Kasal (první zleva) od ledna 1946 působil jako zástupce velitele Leteckého pluku 2 (foto: M. Vích)

vyšetřovací vazbu.¹¹ Více archivních
 dokumentů k incidentu než právě
 zatýkácí rozkaz neexistuje, proto-
 koly s výpověďmi Karla Kasala,
 Heleny Bušové a příslušníků ZOB,
 lékařská zpráva z vyšetření Karla
 Kasala a mnohé další písemnosti
 uložené ve svazku vedeném Státní
 bezpečností (StB) na Karla Kasala
 byly v roce 1980 skartovány.¹² Podle
 legendy byl Kasal z vazby propuštěn
 po intervenci ministra zahraničních
 věcí Jana Masaryka, který měl slabost
 pro Bušovou.¹³

V jiném světle zachytil incident
 štábní kapitán Miroslav A. Liškutín,

Kasalův kolega z 312. a 313. českoslo-
 venské stíhací perutě, který po válce
 působil ve 3. letecké divizi v Brně.
 V lednu 1946 byl na kurzu na letišti
 Kbely a podle jeho svědectví byl Ka-
 sal několik dní pohřešován. Nakonec
 se objevil s četnými ranami na tváři
 a nohou. Původ zranění, která utrpěl
 v budově ZOB, vysvětlil následovně:
*„Po vstupu si ho partajní násilníci po-
 dávali z kanceláře do kanceláře, až
 skončil ve zvláštní místnosti, kde se do
 něho pustili a ztloukli ho téměř k smrti.
 Bezvzládného ho naložili na nákladní
 auto, polili ho nějakým alkoholem a za
 tmy ho vyvezli za Prahu. Tam ho za*

10 Archiv bezpečnostních složek (ABS), sb. Svazky kontrarozvědného rozpracování (KR), svazek a. č. 29442 MV, Trestní oznámení předsedy OBZ velitelstva letectva MNO na K. Kasala, 15. 1. 1946, s. 31–32.

11 KUDRNA, Ladislav: *V hledáčku Státní bezpečnosti*, s. 19–20.

12 Z původně 451stránkového spisu zůstala po skartování jen zhruba desetina. PENÍŽKOVÁ, Xenie – PTÁČNÍKOVÁ, Světlana: *Českoslovenští letci působící za druhé světové války v RAF ve fondech Archivu bezpečnostních složek MV ČR (1. část). Sborník Archivu bezpečnostních složek*, č. 5. OABS MV ČR, Praha 2007, s. 310.

13 SEDLÁČEK, Karel: *Volá Svobodná Evropa*. Archa 90, Praha 1993, s. 78; *Poslední Čech. Květy*, 1991, roč. 1, č. 48, s. 20; VAŠÁK, Vašek – KOLÁŘ, Petr: *Nezapomenutelné příběhy. XYZ*, Praha 2006, s. 112.

Novomanželé Kasalovi. Snímek z dokumentárního filmu *Zapomenutá hvězda Helena Bušová* (režie Jindra Horská a Veronika Stehlíková). (repro: Česká televize 2017)

(KSČ). Pracovníci ZOB (téměř výlučně komunisté) se zaměřili na vnitřní „nepřátelské síly“, za které považovali příslušníky občanských politických stran a západního odboje.¹⁷ Druhá instance v Kasalově případě, OBZ, vznikla na podnět SSSR jako protiváha vojenské zpravodajské služby exilového Ministerstva národní obrany (MNO). Hlavní správa OBZ byla nástrojem politického boje v rukou československých komunistů. Už roku 1946, kdy byla přejmenována na 5. oddělení hlavního štábu, získala výsadní postavení nejen v armádě, ale také v rámci bezpečnostních složek Ministerstva vnitra (MV) řízeného komunistou Václavem Noskem. Po státním převratu řídilo OBZ čistky v armádě, kterým padli za obětí bývalí příslušníci ozbrojených složek na Západě.¹⁸

ÚTĚK NA ZÁPAD A PRÁCE V RFE

*jízdy vyhodili z vozidla do příkopu. Neuvěřitelně šťastnou náhodou byl včas nalezen a odvezen do nemocnice, takže to všechno přežil. Později nám vylíčil, jak s ním ti hulváti zacházeli.*¹⁴ Potyčka s příslušníkem SNB nebyla jediným důvodem surového zákroku. „Jim nevadilo, že se dotazoval na osud jejich vězeňkyně, ale to, že si zahraniční letec troufl plést se jim do cesty,“ uzavřel Liškutín.¹⁵ Ota Hora, poslanec Národního shromáždění za národně socialistickou stranu, psal

ve vzpomínkách o „gestapácké“ činnosti ZOB a o tom, že se v parlamentu ujal případu Karla Kasala, který mu vylíčil celý „způsob mučení a týrání“.¹⁶

Miroslav Liškutín a Ota Hora z Československa po komunistickém puči emigrovali a jejich perspektivu ovlivnil odpor ke komunismu, politické pozadí Kasalova incidentu však nelze vyloučit. Oddělení pro politické zpravodajství ZOB II bylo de facto zpravodajskou službou Komunistické strany Československa

Incident a nevráživost komunistů k příslušníkům západního odboje přivedly manžele Kasalovy k rozhodnutí opustit Československo. Úřední verze hovoří o jejich společném „ilegálním“ útěku v březnu 1948.¹⁹ Usadili se v Londýně. Roku 1950 se jim narodil syn Karel Richard Kasal. Zkušební vojenský letec našel opět uplatnění ve službách RAF. Létal jako kurýrní pilot s dopravními letadly mezi Velkou Británií a vojenskými základnami ve Spolkové republice Německo.²⁰

14 LIŠKUTÍN, Miroslav Antonín: *Bouřlivá oblaka*. Naše vojsko, Praha 1992, s. 135.

15 Tamtéž.

16 HORA, Ota: *Svědectví o puči. Z bojů proti komunistické Československa*. Melantrich, Praha 1991, s. 136. Stenogramy zasedání Dočasného a Ústavodárného národního shromáždění ovšem takovou iniciativu poslance Hory nepotvrzují.

17 HEJL, Vilém: *Zpráva o organizovaném násilí*. Univerzum, Praha 1990, s. 35–37; DVOŘÁKOVÁ, Jiřina: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953 (organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek)*. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2007, s. 26–38.

18 Podrobně HANZLÍK, František: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945–1950*. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2003; TÝŽ: *Bez lítosti a slitování. B. Reicin – fanatik rudého teroru*. Ostrov, Praha 2011, s. 115–116, 154–158.

19 ABS, sb. KR, svazek a. č. 29442 MV, Rozhodnutí o vyhlášení pátrání, 5. 7. 1955, s. 1; tamtéž, Zpráva 2. odd. Hlavního štábu MNO, 30. 1. 1950, s. 118. Podle jiné verze Kasal vycestoval z ČSR do Velké Británie krátce před státním převratem v únoru 1948 a manželka, která prý získala povolení Ministerstva kultury k natáčení filmu producenta Alexandra Kordy ve Velké Británii, ho měla následovat 6. srpna 1948. Tamtéž, Návrh náčelníka 2. odd. I. odboru MV na uložení agenturně-pátracího svazku do archivu, 17. 9. 1962, s. 442. Slabinou této verze je skutečnost, že Bušová-Kasalová neúčinkovala v žádném filmu, který Korda produkoval.

20 Důvod Kasalova odchodu ze služeb britského letectva není jasný. Reportér RFE Jiří Kalaš (agent StB „Květoslav“) soudil, že Kasal byl z RAF „vyhozen, že prý pašoval z Anglie do Německa různé zakázané zboží“. ABS, f. Objektové svazky I. správy SNB (I.S-1), svazek reg. č. 10081/díl hlavního svazku 011, Zpráva č. 155 od „Květoslava“, 25. 5. 1956, s. 434.

Zpravodajská hlášení československé vojenské kontrarozvědky sugerují, že měl kontakt na americké zpravodajce z CIC v Rakousku a majora Jaroslava Táborka, který spolupracoval se skupinou armádního generála Lva Prchaly a Vladimíra Pekelského.²¹

Roku 1952 nastoupili manželé Kasalovi do československé redakce Rádia Svobodná Evropa, které od května 1951 vysílalo živě z Mnichova. Karel pracoval v evaluační a výzkumné sekci, Helena našla zaměstnání v produkčním oddělení.

Pokus o charakteristiku osobnosti na základě písemných pramenů a vzpomínek je ošemetným úkolem. Jeho výsledkem je většinou jen torzo, které nezachycuje komplexnost charakterových rysů člověka a jeho rozhodnutí. V případě Heleny Bušové-Kasalové není nouze o postřehy kolegů z redakce. Jára Kohout, populární komik, s nímž účinkovala v osmi předválečných filmech a který byl jejím kolegou i v RFE, v jejím chování zachytil manýry primadony například při obsazování rolí do rozhlasové adaptace hry bratří Čapků *Ze života hmyzu* v režii Luboše Kaválka: „*Helena Bušová omdlávala, když jí nechtěl přidělit roli Cynthie.*“²²

I další čeští redaktori RFE vykreslují Helenu Bušovou-Kasalovou v reminiscencích nelichotivě. Novinář

a editor pořadu *Vzkazy domovu* Zdeněk F. Šedivý (pseudonym Ondřej Baraba) ji znal jako afektovanou, v českém vlastenectví až hysterickou ženu: „*říkalo se jí česká hrouda.*“²³ Sportovní redaktor Svobodné Evropy Karel Drážďanský-Janovský ve vzpomínkách psal o její věčné nespokojenosti s přiděleným úkolem či vysílacím časem: „*s ní byl úplný teátr, a já si myslím, že jedním z hlavních důvodů její zatrpklivosti bylo, že svou práci nezvládla nervově.*“²⁴

V podobném tónu se vyjadřují i zprávy československé rozvědky, která v rámci agenturního rozpracování objektu „Alfa“ sbírala kompromitující materiály na zaměstnance Rádia Svobodná Evropa. Zprávy informátorů I. správy MV o Bušové-Kasalové se zaměřují na její slabé lidské stránky a negativa.²⁵ Kusé informace o Karlu Kasalovi vyznívají příznivěji, nehledě na nekonkrétní podezření, že pracuje „*pro nějakou rozvědku.*“²⁶

Více než stočlennou československou redakci RFE tvořily silné individuality s velkými osobními ambicemi. V případě Heleny Bušové byl nárok na výsadní postavení pochopitelný, ale současně obtížné sluchitelný s týmovou prací a harmonickým fungováním redakce. Ne každý umělec, spisovatel a novinář se v exilu dokázal adaptovat

na novou životní situaci v cizím prostředí a profesionální výzvy, jež přináší práce v rádiu. Platí to i o kdysi známé herečce a elitním vojenském pilotovi, kteří v Německu nezdomácněli. V červnu 1955 Helena Bušová-Kasalová RFE opustila. Okolnosti jejího odchodu z redakce provázejí dvě verze. Podle první podala Bušová-Kasalová ve Svobodné Evropě výpověď. Pravděpodobnější je však verze druhá, totiž že jí nebyla prodloužena pracovní smlouva, protože Bušová-Kasalová připravovala na bývalého zaměstnavatele žalobu pro porušení pracovní smlouvy.²⁷

KONTAKT S ČESKOSLOVENSKOU ROZVĚDKOU

Uražená pýcha, nenaplněné ambice, existenční starosti po ztrátě zaměstnání, myšlenky na odplatu a touha po kontaktu s rodinou a přáteli doma prohlubovaly frustraci bývalé herecké hvězdy. Vedly ji ke kontaktu s rezidenty československé zpravodajské služby v Rakousku, kteří působili pod diplomatickým krytím jako pracovníci vyslanectví ČSR ve Vídni, tehdy nejpočetnější rezidentury československé rozvědky na Západě.²⁸ Spojení Bušové zprostředkovali přítelkyně Ludmila (Lída) Matoušková, divadelní herečka a poúnorová emigrantka,

21 ABS, sb. KR, svazek a. č. 29442 MV, Karel Kasal – činnost v Rakousku. Zpráva 2. odd. Hlavního štábu MNO, 30. 7. 1949, s. 109.

22 KOHOUT, Jára: *Hop sem, hop tam*. Jan Kanzelsberger, Praha 1991, s. 201.

23 SEDLÁČEK, Karel: *Volá Svobodná Evropa*, s. 78.

24 JANOVSKEJ-DRAZDANSKY, Karel: *Svobodná Evropa – Slobodná Európa: ... a nyní se už hlásí o slovo Karel Janovský-Drážďanský*. Papyrus, Vimperk 1995, s. 39.

25 Souhrnná zpráva o RFE charakterizuje H. Bušovou takto: „*dost vysoké, silné postavy, blondýna, asi 40letá, žárlivá, komanduje Kasala, [...] každou chvíli střídá služby. Je hysterická.*“ ABS, f. I.S-1, svazek reg. č. 10081/011, Poznatky o Svobodné Evropě, 23. 11. 1955, s. 38. J. Kalaš-„Květoslav“ k Bušové uvedl: „*Je náruživá na alkohol. Kasal uvažuje o návratu do Anglie, kde by pracoval opět jako letec, neb je ve špatné finanční situaci, vzhledem k jednomu příjmu a neúměrnému pití alkoholu jeho ženy.*“ Tamtéž, Záznam z výpovědi J. Kalaše, 3. 4. 1956, s. 404.

26 Kasal byl charakterizován jako člověk tichý, pokojné povahy se zálibou v letectví, automobilovém sportu a rybaření. Tamtéž, Protokol z výslechu Vojtěcha Kučery, 8. 1. 1955, s. 184.

27 ABS, f. I.S-1, svazek reg. č. 10081/012, Zpráva 3. odd. III. odboru MV z 28. 9. 1955, kterou vypracoval „*náš agent po svém návratu z Mnichova*“, s. 82. Podle jiné verze Bušová-Kasalová dala výpověď, aby získala důvěryhodnost před československými úřady. Tamtéž, Zpráva od Engländera z 13. 1. 1957, s. 71; ABS, sb. KR, svazek a. č. 29442 MV, Záznam Formánka ze schůzky s Bušovou 10. 9. 1955 ve Vídni, 15. 9. 1955, s. 148.

28 Roku 1955 tam působili třináct operativních pracovníků a čtyři technicko-operativní pracovníci I. správy MV. Rezidenturu tvořili: Bohumír Molnár-„Drábek“ (1. legační tajemník), Josef Kalina-„Karhan“ (3. legační tajemník), Jiří Stejskal-„Borecký“ (3. legační tajemník), Petr Ondráček-„Oliva“ (ataše – do července 1955), Vladimír Kočí-„Konšel“ (ataše) a Josef Čermák-„Lesník“. ABS, Kádrové rozkazy náčelníka I. správy MV, rok 1956, Kádrový rozkaz náčelníka I. správy č. 31 z 15. 3. 1956, s. 253.

a její manžel Alois Engländer.²⁹ Pracovníci československé rozvědky měli zájem na pravidelných zprávách o RFE, které Bušová-Kasalová při první sondáži údajně slíbila. Na setkání v září 1955 ve vídeňské kavárně Hochhaus byl za Bušovou-Kasalovou vyslán z Prahy člověk, jenž se představil jako pracovník Výboru pro zabezpečení osob, které se na základě amnestie vrátí do ČSR.³⁰ Za legendou se skrýval zástupce náčelníka 4. odboru I. správy MV nadporučík Stanislav Tomeš alias „Formánek“, zasvěcený do zpravodajských akcí proti RFE vedených v operativním objektovém spise s krycím jménem „Alfa“.³¹ Na schůzce, jíž byli přítomni i manželé Engländerovi, představila Bušová-Kasalová Tomešovi-„Formánkovi“ návrh, že s manželem a synem přicestují do ČSR a vydají veřejně prohlášení o RFE. Zhruba po měsíci měli vycestovat na Západ a pracovat pro československý zahraniční obchod, aby si zajistili existenci. Tomeš-„Formánek“ oponoval, že cennější než veřejné zúčtování s RFE v Československu by bylo, kdyby Bušová-Kasalová ze zahraničí podávala pravidelné informace o vysílání. To však Bušová odmítla slovy, že „*nikdy nedělala a dělat nebude konfidenta*“. Setkání s bývalou herečkou nesplnilo představy příslušníka rozvědky. V závěru zprávy navrhl, že pokud by Kasalovi spolupracovali a dodávali žádané informace o RFE apod., měli zůstat přibližně půl roku v zahraničí a poté být „staženi“ do ČSR. Podobný postup uplatňovala StB i u jiných československých uprchlíků na Západě, které zverbovala ke spolupráci.

Alois Engländer během tiskové konference v roce 1982, na které ohlásil vznik rakouské Sjednocené strany zelených. Rodáka z Prahy, který během druhé světové války získal americké občanství a od roku 1947 žil ve Vídni, zverbovala I. správa MV jako agenta (krycí jméno „Donát“). (repro: *Kronen Zeitung*)

Pokud by Kasalovi odmítli poskytovat informace o RFE, měla je Bezpečnost „*vzít domů na návštěvu a už si je tam ponechat*“ za účelem informačního „vytěžení“ a přípravy mediálního vystoupení proti RFE.³²

Obě strany měly o spolupráci zpočátku odlišné představy. Týkaly se nejen modu operandi ideové války s RFE, ale také technické stránky návratu Kasalových do ČSR. Manžele, kteří roku 1949 získali státní občanství Velké Británie, trvali na tom, že přicestují jen na československé vstupní vízum v britských cestovních pasech.³³ Tento požadavek však rozvědka kategoricky odmítla a připouštěla jediné možnost přicestovat na československý cestovní list. Měla k tomu zásadní důvod: nerespektovala skutečnost, že Kasalovi po útěku z Československa získali britské státní občanství, a považovala je dál za státní občany ČSR. Dohoda se kvůli oboustranné skepsi rodila složitě.

Tomeš-„Formánek“ vedl 1. a 2. října 1955 ve Vídni další setkání s Bušovou a jejím manželem, který převzal iniciativu ve vyjednávání. Kasal navržený scénář spolupráce zpočátku odmítal („*nikdy nebyl, není a nebude v žádném případě špiónem*“) a projevil odhodlání vrátit se po návštěvě ČSR na Západ. Nabídl pouze účast na propagandistickém tažení proti RFE. Návrh postupu prezentovaný Kasalovými počítal s tím, že Bušová zveřejní v západoněmeckém tisku kritické články o RFE a podá na Svobodnou Evropu žalobu, což podle očekávání mělo mít za následek výpověď jejímu manželovi. Potom měla rodina odcestovat do Londýna, pokračovat ve verbálních útocích na vysílač, založit firmu a jejím prostřednictvím obchodovat s ČSR. V prosinci 1955 měli Kasalovi zavítat do Československa, zopakovat slovní výpady proti RFE a vrátit se na Západ. Podle svých slov chtěli vystupovat „*hlavně jako vlastenci*“. Tomeš-„Formánek“ však s jejich návrhem nesouhlasil a přesvědčoval manžele, že nejlepším řešením bude jejich příchod do ČSR na československý cestovní doklad. K tomuto návrhu byl Kasal nedůvěřivý („Formánkovi“ řekl:

29 ABS, f. I.S-1, svazek reg. č. 10081/011, Souhrnná zpráva o SE Mnichov - Vytěžení Radky po příchodu do ČSR, s. 531.

30 Výbor vznikl na základě usnesení Politického byra ÚV KSČ z 30. 5. 1955. Měl poskytovat pomoc občanům ČSR, kteří se vrátili zpět po vyhlášení amnestie prezidenta republiky. ABS, f. Sekretariát ministra vnitra I. díl (A 2/1), inv. j. 799. Opis usnesení politického byra ÚV KSČ ze dne 30. 5. 1955, s. 47-48.

31 Byl založen 29. 4. 1953. Blíže viz ŽÁČEK, Pavel - KOUTSKÁ, Ivana: Radio Free Europe očima Státní bezpečnosti. *Paměť a dějiny*, 2011, roč. 5, č. 1, s. 75-76.

32 ABS, sb. KR, svazek a. č. 595884 MV, Záznam Formánka ze schůzky s H. Bušovou 10. 9. 1955 ve Vídni, 15. 9. 1955, s. 150-151.

33 Certifikát o naturalizaci K. Kasala vystavily britské úřady 28. 7. 1949. Viz *The National Archives*, Kew, Public Record Office, f. Home Office, č. j. 334/326/5996. Certifikát H. Bušové-Kasalové má datum 4. 10. 1949. Viz tamtéž, č. j. 334/523/3916. Dokumenty evaluované v procesu naturalizace budou veřejnosti přístupné až 1. 1. 2058.

Henriette Trémeaudová, manželka štrasburského prefekta Andrého-Marie Trémeauda, kterou zavraždili příslušníci československé rozvědky pomocí bomby maskované za krabici s doutníky. (foto: Archives Strassbourg)

„A vy nás zašijete!“), takže setkání uvázlo na mrtvém bodě. Kasalovi si vyžádali čas na rozmyšlenou.³⁴

Ledy se pohnuly na setkání následujícího dne. Příjezd Kasalových do ČSR byl v zásadě dohodnut, otevřená zůstala technická otázka jeho realizace. Tomeš-„Formánek“ naléhal na rychlý návrat manželů ještě během platnosti prezidentské amnestie pro „ilegální“ uprchlíky z ČSR, aby pozitivně ovlivnili váhající rodáky v zahraničí. Kasal s poukazem na zamýšlený plán mediálních útoků proti RFE zmínil jako nejbližší možný termín příjezdu prosinec 1955. Upozorňoval na chyby, kterých se československá propaganda dopustila v ideovém boji s RFE, a prezentoval směle vyhlídky, že „až bude v Praze mít možnost, rozvine dokonalou propagační akci, nad jejímž výsledkem Západ užasne“. Přijal návrh Tomeše-„Formánka“, aby s manželkou přicestovali na československý cestovní pas, avšak jen tehdy, zaručí-li jim, že v Praze nebudou zatčeni. Pracovník I. správy MV Kasala opakovaně ubezpečoval, že „je určitě nebudou v Praze čekat a zavírat“.

Ilustrativním příkladem smýšlelní československých zpravodajců v polovině padesátých let 20. století je shrnutí motivů manželů Kasalových pro návrat do Československa ve zprávě nadporučíka Tomeše-„Formánka“. Podle ní nepochyboval o tom, že jejich touha zúčtovat s exilovým rádiem je autentická. Současně je ale podezíral z toho, že za jejich iniciativou stojí britská tajná služba, která chce uškodit americkému vysílači a podsunout svého agenta do zahraničního obchodu ČSR. Za málo pravděpodobnou považoval možnost, že se Kasalovi propůjčili k zákulisní hře RFE, jejímž cílem by byla návštěva ČSR a ostrý útok proti republice po návratu do Mnichova. Navzdory

rizikům považoval Kasalovy za mimořádně cenný „artikl“ a vyslovil se pro finalizaci dohody s nimi. Je příznačné, že Tomeš-„Formánek“ sice manželům přislíbil po příchodu do ČSR beztrestnost, ale v závěrečném návrhu nevyklučoval jejich potrestání. Pokud by totiž propagandistické vystoupení Kasalových proti RFE bylo nevýrazné, navrhoval neumožnit jim vycestování na Západ a zahrnout je do amnestie prezidenta pro „ilegální“ uprchlíky nebo „předati soudu“.³⁵ Manželé Kasalovi netušili, že mají co do činění s estébákem bez skrupulí. Stanislav Tomeš-„Formánek“ například také osobně připravoval a 17. května 1957 ve Štrasburku uskutečnil bombový atentát na prefekta departementu Bas-Rhin Andrého-Marie Trémeauda, který usmrtil nevinnou obět, prefektovu manželku Henriette.³⁶

„SVĚDECTVÍ“ O SVOBODNÉ EVROPĚ

Karel Kasal koncem roku 1955 informoval vedoucího evaluačního oddělení československé redakce RFE o úmyslu vycestovat do USA.³⁷ Po několikaměsíčním vyjednávání s československými zpravodajci prosadili Kasalovi své podmínky příjezdu do vlasti. Na vyslanectví ČSR ve Vídni obdrželi vstupní víza a 26. června 1956 přicestovali na britské pasy do Československa.³⁸

34 ABS, sb. KR, svazek a. č. 595884 MV, Záznam o schůzkách s manželi Bušovými (sic) ve dnech 1. a 2. 10. 1955, s. 155–158.

35 Tamtéž, s. 158–164. Srov. TOMEK, Prokop: *Objekt „ALFA“*. Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2006, s. 190.

36 Npor. Tomeš byl jedním ze čtyř příslušníků I. správy MV, kteří zřejmě z pověření sovětské tajné služby KGB připravili a uskutečnili atentát prostřednictvím nástražného výbušného systému umístěného v krabici na doutníky. Výbušninu do Francie přivezl spolu s kpt. Milanem Michelem-„Mosrem“. Cílem atentátu bylo poškodit proces politického sblížení mezi SRN a Francií. Osnovatelé vraždy chtěli navodit dojem, že atentát spáchali němečtí nacionalisté z fiktivní organizace Kampfverband für unabhängiges Deutschland (Bojový svaz pro nezávislé Německo) žádající připojení Alsaska-Lotrinska k SRN. Případ měl silný mediální ohlas. Francouzští vyšetřovatelé po počátečních nesprávných indiciích shromáždili důkazy, které z vraždy usvědčily Tomeše a spol. V roce 2006 podalo Městské státní zastupitelství v Praze na základě výsledků vyšetřování Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu ve spolupráci s francouzskou justicí žalobu na S. Tomeše a M. Michela. Tomeš účast na akci popřel, Michel zemřel roku 2010, oba však byli usvědčeni nepřímými důkazy. Trestní přelíčení bylo roku 2013 přerušeno, a nakonec zastaveno pro špatný zdravotní stav Tomeše. ZÍDEK, Petr: Čeští teroristé zůstávají nepotrestáni. *Lidové noviny*, 15. 11. 1999, s. 21; HORÁKOVÁ MAIXNEROVÁ, Šárka: *Přísně tajné vraždy*. Vyšehrad, Praha 2010, s. 159–170; ZÍDEK, Petr: *Češi v srdci temnoty*. Universum, Praha 2013, s. 160–171.

37 *Open Society Archives at Central European University Budapest* (OSA), k. 3, sign. HU OSA 300-30-30, Záznam Jaromíra Netika pro vedoucího evaluační a dokumentační sekce RFE George E. Gedyeho, 4. 1. 1956, nestránkováno.

38 ABS, sb. KR, svazek a. č. 29442 MV, Návrh 2. odd. I. odboru MV na prostudování a vyhodnocení agenturně-pátracího svazku na K. Kasala, 17. 9. 1962, s. 442.

Mediálnímu ataku manželů na bývalého zaměstnavatele předcházela dvoutýdenní izolace v Praze za účelem jejich „vytěžení“ kádrovými příslušníky MV. V případě Kasala se otázky soustředily na pozadí a medializaci útěků z ČSR do SRN, respektive se týkaly bývalých příslušníků RAF na Západě, kteří zvažovali návrat do Československa.³⁹ Výsledkem vytěžení Heleny Bušové-Kasalové byla objemná zpráva s poznatkami o RFE: o regionálních pobočkách a kancelářích vysílače a jejich personálním obsazení, organizační struktuře, metodice přípravy vysílání a vyhodnocování informací. Zpráva obsahovala i personální charakteristiky členů československé redakce a nákresy budov RFE v Mnichově.⁴⁰ Informace o objektu „Radka“, jak je Bušová-Kasalová označována ve spisech StB, zásadně obohatily poznatky příslušníků MV o exilovém vysílači. Otázka setrvání Kasalových v ČSR nicméně zůstávala otevřená. Kasal během výslechu naznačil, že by v zahraničí podpořil kampaň za návrat působením „na řadu osob, aby se vrátili do vlasti“.⁴¹

Po izolaci a informačním vytěžování Kasalových kádrovými příslušníky MV následovaly mediální výstupy. Náčelník I. správy MV plukovník Jaroslav Miller vypracoval zprávu s detailním návrhem propagačního

využití Kasalových pro ministra vnitra Rudolfa Baráka, který ji 7. července 1956 předložil členům politického byra Ústředního výboru (ÚV) KSČ. Schválili ji téhož dne.⁴² Jeden z bodů usnesení politbyra zněl: „V pondělí 9. července přinese Večerní Praha fotosnímek rodiny Kasalových na procházce na Václavském náměstí s tím, že přijeli do Československa.“⁴³ Čtenáři pražského večerníku pak k velkému překvapení našli na titulní straně fotografii tříčlenné rodiny Kasalových s textem, který přiblížil toto „nečekané“ setkání.⁴⁴

Kasal týž den předal ČTK prohlášení zveřejněné v denících *Rudé právo* a *Práce* a v časopise *Hlas domova*.⁴⁵ Veden „morální povinností“ zúčtoval s „nešťastnými“ a „zkaženými“ pracovníky československé redakce RFE.⁴⁶ V podobném tónu se nesla také vyjádření Heleny Bušové-Kasalové pro Československý rozhlas.⁴⁷ Bývalé kolegyně hanila i v rozhovoru s novinářem deníku *Rudé právo*: „Hrozné a hnusné jsou vzájemné vztahy našich lidí v tomto podniku. Panuje tam zákon džungle – právo silnějšího. Nenávist jednoho k druhému, nevráživost, donašečství jsou zde úmyslně živeny. Každý má strach o své místo, nechce se vrátit zpět do lágrů, a proto všemi prostředky se snaží udržet a zavděčit svým bossům.“⁴⁸

Prohlášení manželů Kasalových byla v plném znění zveřejněna

v režimní propagandistické čítance o RFE.⁴⁹ Pár letních dnů pobytu v lidově demokratickém Československu jim stačilo k poznatku, že země „prosperuje“ a lidé doma jsou na rozdíl od „nenávistných a amorálních“ redaktorů RFE „přátelští a milí“.

Slabým místem ve scénáři vystoupení Kasalových bylo veřejné ujištění, že setrvají v Československu. Kasal neskrýval radost, že jeho syn „začne chodit do české školy“, čímž zahrál na vlasteneckou strunu.⁵⁰ Šestiletý Karel však českou školu nikdy nenavštívil. O tři dny později totiž deník *Rudé právo* uveřejnil text, ve kterém Kasalovi vzhledem ke svým dosavadním výpovědím nečekaně informovali o úmyslu vycestovat: „Chceme návratem do západní Evropy a Velké Británie všem dokázat, jak jsou vyhlaně zprávy, Svobodné Evropy“ o „teroru“ v Československu.“ Nebylo to jejich jediné poslání: „Chceme všechny informovat o rozkvétající zemi, o opravdové svobodě a o tom všem, co jsme zde za pár dní pobytu viděli a slyšeli. Chceme ostatní uprchlíky zbavit strachu z návratu do Československa, po kterém tak dlouho, i když tajně, touží.“⁵¹

Prohlášení Kasalových nezůstala bez odezvy. Týdeník *Čechoslovák v zahraničí* vydávaný Josefem Jostenem v Londýně je ironicky označil za „navrátilce ze země návratu“.⁵² „Zdá se, že se manželé Kasalovi těšili zvláštní

39 KUDRNA, Ladislav: *V hledáčku Státní bezpečnosti*, s. 20–21.

40 ABS, f. I.S-1, svazek reg. č. 10081/011, Souhrnná zpráva o SE Mnichov. Vytěžení „Radky“ po příchodu do ČSR, s. 477–549. Náčelník 4. odboru I. správy kapitán M. Michel-„Mosr“ postoupil spis náčelníkovi 4. odboru II. správy. V průvodním listě ze 17. 7. 1957 konstatoval, že informace „nebyly z velké většiny dosud použity ani uveřejněny“. Tamtéž, svazek reg. č. 10081/012, s. 248.

41 ABS, f. A 2/1, inv. j. 1001, Návrh propagační kampaně. Příloha k listu náčelníka I. správy MV plk. Jaroslava Millera pro ministra vnitra R. Baráka, Praha 2. 7. 1956. Materiál byl zařazen jako Příloha III. k návrhu usnesení Politického byra ÚV KSČ, s. 6–7.

42 Tamtéž, s. 2–3; TOMEK, Prokop: *Objekt „ALFA“*, s. 190.

43 ABS, f. A 2/1, inv. j. 1001, Návrh propagační kampaně. Příloha k listu náčelníka I. správy MV plk. Jaroslava Millera pro ministra vnitra R. Baráka, Praha 2. 7. 1956. Materiál byl zařazen jako Příloha III. k návrhu usnesení Politického byra ÚV KSČ, s. 6.

44 KOSÁTIK, Pavel: *Ferdinand Peroutka. Pozdější život (1938–1978)*. Paseka, Praha – Litomyšl 2000, s. 207.

45 *Prohlášení Karla Kasala o jeho poznacích v rozhlasové stanici „Svobodná Evropa“*, s. 1; *Prohlášení Karla Kasala o poznacích v rozhlasové stanici „Svobodná Evropa“*. *Hlas domova*, 1956, roč. 2, č. 49 (10. 7. 1956), s. 2.

46 *Prohlášení bývalého pracovníka „Svobodné Evropy“*. *Práce*, 10. 7. 1956, s. 3.

47 OSA, sign. HU OSA 300-30-2, mikrofilm č. 80, částka 7275/56, Interview s Helenou Bušovou-Kasalovou 10. 7. 1956 o 19:00 ve vysílání Rádía Praha, 26. 7. 1956.

48 „Demokracie“ ve vysílači „Svobodná Evropa“. Rozhovor našeho zpravodaje s Helenou Bušovou-Kasalovou. *Rudé právo*, 13. 7. 1956, s. 5.

49 BUZEK, Miroslav: *Psychologická válka*, s. 177–187.

50 *Prohlášení Karla Kasala o jeho poznacích v rozhlasové stanici „Svobodná Evropa“*, s. 2.

51 „Demokracie“ ve vysílači „Svobodná Evropa“, s. 5.

52 Kasal se chystá do Londýna. *Čechoslovák v zahraničí*, 1956, roč. 8, č. 30, s. 1, 3.

Helena Bušová a Jan Werich ve filmu *Hej-rup!* z roku 1934 (foto: Národní filmový archiv)

přízni československých úřadů ještě před tím, než shledali poměry v Československu tak překrásné,“ domníval se exilový žurnalista Rudolf Kopecký v komentáři československého vysílání BBC. „*Úřady, které nevěří, že by nestranní pozorovatelé o Československu příznivě referovali, měly podivnou jistotu, že manželé Kasalovi tak učiní, i když dříve krátce pracovali pro protikomunistickou instituci.*“ Za zvláštnost považoval výjimku v případě uznání britského občanství Kasalových československými úřady, které jinak důsledně trvaly na premise, že daná osoba může nabýt nové státní příslušnosti jedině tehdy, propustí-li ji ČSR ze svého státního občanství. „*A není zde nějaká souvislost s jejich návštěvou Československa a jejich propagačními prohlášeními?*“ ptal se Kopecký.⁵³

Po zinscenovaných mediálních vystoupeních se Kasalovi odmlčeli, aby nakonec 8. září 1956 vycestovali z ČSR stejně, jako přicestovali: v tichosti. O jejich odchodu z Prahy informoval domácí tisk stroze a s dvoutýdenním zpožděním.⁵⁴ Neodjeli ovšem do Anglie, jak to veřejně tvrdili, ale do Vídně a odtud 17. září 1956 do Mnichova, plni obav o své bezpečí.⁵⁵ Jejich původní záměr působit na Západě ve službách československého zahraničního obchodu nevyšel, proto si chtěli ve Vídni otevřít obchod s keramikou. Pracovníkům I. správy MV to vniklo myšlenku uspořádat Kasalovým ve Vídni tiskovou konferenci, na které

by potvrdili, že jejich červencové vystoupení v Praze bylo dobrovolné a mohli po něm ČSR svobodně opustit. Zůstalo však jen při návrhu.

DRUHÝ NÁVRAT A TŘETÍ ODCHOD

Kasalovi zavítali do Československa znovu 20. října 1956, tentokrát bez mediálního humbuku a s úmyslem usadit se zde natrvalo. Tuto možnost však neschválil ministr vnitra Rudolf Barák pro podezření, že Kasal je agentem britské Intelligence Service. Manželé prý navíc během předchozí návštěvy ČSR „*navázali celou řadu závadných styků*“. Nakonec jim MV nabídlo dvě možnosti: odcestovat z republiky bez možnosti další návštěvy, nebo zůstat, avšak jen s podmínkou, že se zřeknou britského státního občanství.⁵⁶ Kasalovi si vybrali první možnost a 20. listopadu 1956 vycestovali z Československa

– tentokrát navždy. Náhled do spisů MV prozrazuje, že se svým rozhodnutím vyhnuli perzekucím. II. správa MV o nich totiž shromažďovala zpravodajské poznatky do zprávy pro generální prokuraturu pro případ, že by Kasalovi přijali nabízený „obchod“ a zůstali v ČSR.⁵⁷

Karel Kasal a Helena Bušová-Kasalová přicestovali 21. ledna 1957 do Londýna. Rychle litovali, že se propůjčili k propagandistické frašce. Dostali se do hledáčku britských bezpečnostních úřadů, které vzhledem k jejich vystoupením v médiích a podivné anabázi v ČSR připouštěly možnost, že by v zahraničí mohli pracovat pro československé zpravodajské služby.⁵⁸ Kasal sice rozšiřoval legendu o tom, že poskytnutí zpravodajských informací StB podmínil propuštěním všech bývalých československých letců RAF a příslušníků armády na Západě z komunistických

53 Skript R. Kopeckého, který 18. 7. 1956 v 21:20 hod. odvysílala BBC, je uložen v ABS, f. I.S-1, svazek reg. č. 10081/012, s. 27-29.

54 Karel Kasal se vrátil z návštěvy ČSR. *Práce*, 21. 9. 1956, s. 3.

55 Lídu Matouškovou, u které si ponechali zavazadla, instruovali, aby kontaktovala československé vyslanectví v Rakousku, pokud se do šesti dnů neohlásí. ABS, f. I.S-1, svazek reg. č. 10081/012, Záznam z 20. 9. 1956, s. 26.

56 Tamtéž, Zpráva náčelníka 4. odboru I. správy MV pro náčelníka 4. odboru II. správy MV, 4. 12. 1956, s. 25.

57 Tamtéž, Zpráva náčelníka 4. odboru I. správy MV pro náčelníka 4. odboru II. správy MV, 20. 12. 1956, s. 24.

58 Tamtéž, Zpráva 5. odboru pro 4. odbor MV, 2. 12. 1957 s přílohami (překlady zpráv britské bezpečnostní služby do češtiny), s. 412-417. Náčelník V. odboru MV mjr. Hovorka ve zprávě zdůraznil: „*Při použití těchto zpráv zachovávejte pečlivě pravidel konspirace, aby nedošlo k provalu našeho pramene v zahraničí.*“ Tamtéž, s. 412.

žalářů, a jelikož StB na požadavek nepřistoupila, učinil pouze neškodné prohlášení,⁵⁹ v Londýně však jeho pokus zachovat si tvář nebyl přijat s pochopením. Většina českých exulantů v Anglii se od Kasalových odvrátila a přerušila s nimi kontakt, tak jako bývalý stíhač RAF Tomáš Vybíral a jeho manželka, herečka Gita Schmidt-Vybíralová (v Británii vystupovala jako Gita Denise), která v rozhovoru vyčítala Kasalovým, že jsou na jedné lodi s komunisty, a řekla, že s nimi nechce mít nic společného.⁶⁰ V průběhu odposlouchávaného telefonického hovoru s přítelkyní, herečkou Janou Romanovou (po emigraci do Velké Británie roku 1948 provdanou Millwardovou) Bušová-Kasalová konstatovala, že to „v Československu nestojí za nic“.⁶¹ Manželé označili amnestii pro navrátilce z ciziny za podvod.⁶² Pro shrnutí dosud nevídané kampaně režimu v řadách československých uprchlíků na Západě se nabízí slovo fiasko. Podle tajných údajů MV se během platnosti amnestie od 9. května 1955 do 30. listopadu 1956 vrátilo do ČSR necelých pět procent pouornových uprchlíků.⁶³

Vyloučení z řad krajanů, finanční potíže a neúspěšné hledání zaměstnání přiměly Kasalovy ke změně působiště. V březnu 1957, po necelých dvou měsících v Anglii, se vystěhovali do Kanady. Usadili se v provincii Manitoba. Kasal se tam uplatnil jako architekt v odboru veřejných prací města Winnipeg. Helena Bušová se vrátila k herectví

Helena Bušová v Kanadě v šedesátých letech (repro: Česká televize 2017)

„To třeba v kanadském Winnipegu přišla za námi statná dáma v kožichu a kalhotách, blondýna, s tváří nám poněkud povědomou. Chvilí trvalo, než jsme si srovnali v hlavě, o koho jde – Helena Bušová, bývalá filmová herečka. Vzpomínala na Voskovce a Wericha, my jsme jí vyprávěli, jak v kinech stále běží Pudr a benzín a jiné filmy, kde hrála, a byly z toho – slzy. Plakala, pozdravovala.“⁶⁷

TOUHA PO NÁVRATU

a roku 1960 debutovala v místních divadlech.⁶⁴ Úspěšně ztvárnila menší role v The Dominion Theatre a Manitoba Theatre Centre ve Winnipegu.⁶⁵ Pod jménem Buschova vystupovala v šedesátých a sedmdesátých letech také v rozhlasových a televizních seriálech.

V únoru 1965 zavítal do Winnipegu Československý státní soubor písní a tanců s gymnastkou, olympijskou vítězkou a mistrýní světa Evou Bosákovou, která po ukončení aktivní sportovní kariéry vystupovala v představení s prvky baletu, akrobacie a tance. V přestávkách basketbalové exhibice týmu Harlem Globetrotters uvedl soubor tanečně-hudební program. Bosáková – spolupracovnice StB s krycím jménem „Doktor“⁶⁶ – se o zážitky z turné podělila se čtenáři týdeníku *Vlasta*:

Helena Bušová-Kasalová se myšlenky na návrat do rodné Prahy nevzdala. Roku 1978 prostřednictvím generálního konzulátu ČSR v Montrealu podala žádost o propuštění z československého státního svazku. O rok později ji změnila na žádost o udělení milosti za trestný čin opuštění republiky a dodatečné povolení k vystěhování.⁶⁸

Návrh stanoviska MV k žádosti Kasalové byl vypracován na základě vyhodnocení poznatků tehdy ještě kompletního agenturně-pátracího spisu Karla Kasala. Při shrnutí poznatků k Bušové-Kasalové v korespondenci mezi odděleními MV se dostalo na přetřes její a manželovo prohlášení v českém tisku z roku 1956. V tomto kontextu se objevilo nepodložené tvrzení, že Kasalovi měli návrat do ČSR domluvený s nepřátelskou rozvědkou

59 Tamtéž, Zpráva britské bezpečnosti ze sledování K. Kasala ze dne 16. 4. 1957. Překlad. Praha, 25. 10. 1957, s. 416.

60 Tamtéž, Záznam britské zpravodajské služby ze sledování K. Kasala a H. Bušové-Kasalové. Překlad. Praha, 26. 10. 1957, s. 413.

61 Tamtéž, Záznam britské zpravodajské služby z odposlechu telefonického rozhovoru H. Bušové-Kasalové s Jane Millward-Romanovou dne 24. 1. 1957. Překlad. Praha, 26. 10. 1957, s. 413.

62 Tamtéž, Zpráva od Engländera z 13. 1. 1957, s. 71.

63 Blíže viz CAJTHAML, Petr: Akce NÁVRAT a Hlas domova aneb „vraťte se do ráje, vše odpuštěno!“. *Securitas Imperii*, 2006, č. 13, s. 93–107.

64 Former Czech Film Star Takes Role in City Play. *Winnipeg Free Press*, 7. 5. 1960, s. 3.

65 WOLOSKI, Rosalie: Lady Frederick: Illusions Spell Success. *Winnipeg Tribune*, 7. 3. 1972, s. 21.

66 Její osobní složka je uložena v ABS, sb. Svazky tajných spolupracovníků (TS), svazek a. č. 552305 MV.

67 Chaloupky pod horami III. S Evou Bosákovou: o ničem jiném – než jak to bylo! *Vlasta*, 1965, roč. 19, č. 21, s. 5. H. Bušová ve zmíněném filmu neúčinkovala. Po boku J. Voskovce a J. Wericha hrála v roce 1934 ve filmu *Hej-rup!*

68 ABS, sb. KR, svazek a. č. 778019 MV, Zpráva náčelníka 1c odboru S-StB Praha, 13. 12. 1979, s. 42; tamtéž, Kasalová Helena – záznam z provedeného šetření. Záznam II. správy SNB, 8. 2. 1984, s. 34.

a k vystoupení v hromadných sdělovacích prostředcích se odhodlali, aby si od československých úřadů zajistili blíže nespecifikovanou podporu.⁶⁹ Přitom komise, která rozhodla o ponechání agenturně-pátracího spisu v trvalé úschově, v závěru zprávy konstatovala: „Kontrarozvědným rozpracováním nebyly získány poznatky o nepřátelské činnosti Kasala proti ČSSR.“⁷⁰ Nedůslednost příslušníků StB, o které svědčí například skutečnost, že nevyhledali prohlášení manželů Kasalových z roku 1956, zaráží stejně jako protichůdnost informací, se kterými pracovali.⁷¹

Náčelník 31. odboru I. správy SNB pplk. Jan Pozorný navrhl zamítnout žádost Bušové-Kasalové s odůvodněním, že v redakci RFE vystupovala nepřátelsky k ČSR a jako hlasatelka v rozhlasovém vysílání přemlouvala lidi k emigraci.⁷² Pracovníci 1c odboru Správy SNB hlavního města Prahy a Středočeského kraje označili Bušovou-Kasalovou za „vyloženého nepřítelů našeho zřízení z minulých let“.⁷³ Ve stanovisku pro krajský odbor pasů a víz v Praze navrhli zamítnout její žádost o udělení milosti za nelegální opuštění republiky

a také žádost o dodatečnou legalizaci pobytu v zahraničí.⁷⁴ Náčelník S-StB navíc podal návrh na odnětí československého státního občanství Heleně Bušové-Kasalové a její trvalé zařazení do indexu nežádoucích osob.⁷⁵ Ministerstvo vnitra České socialistické republiky (ČSR) oba návrhy schválilo.⁷⁶

Bušová-Kasalová, která v listopadu 1980 ovdověla, podala proti rozhodnutí rozklad. Rozkladová komise MV ČSR chtěla její odvolání automaticky zamítnout, ale zasáhl ministr vnitra ČSR Josef Jung, který nařídil případ přezkoumat.⁷⁷ Syn Bušové Karel v červenci 1981 osobně intervenoval na Správě pasů a víz (SPV) ve věci žádosti své matky o povolení k návštěvě ČSSR, bylo mu však oznámeno, že ta vízum pro vstup do republiky s konečnou platností neobdrží.⁷⁸

Bušová-Kasalová však nehodlala rezignovat. V srpnu 1981 poslala prezidentovi republiky Gustávu Husákovi a předsedovi vlády ČSSR Lubomíru Štrougalovi dopis se žádostí o povolení návratu, ve kterém poukazovala i na svůj pokročilý věk. Žádost byla zamítnuta.⁷⁹ Další nadějí žadatelky na návrat vzbudilo

rozhodnutí ministra vnitra ČSR Josefa Junga z 19. července 1982, kterým revidoval rozhodnutí zvláštní komise MV ČSR z roku 1980 a rozhodl, aby Bušové-Kasalové bylo ponecháno československé státní občanství. Současně byla vyřazena z indexu nežádoucích osob.⁸⁰ Její opětovná žádost o dodatečný souhlas s vystěhováním do zahraničí z roku 1982 však byla zamítnuta s doporučením, aby si podala žádost o propuštění ze státního svazku ČSSR.⁸¹ Občanství jí sice bylo ponecháno, ale vrátit se nesměla.

„JENOM MNE NECHTE ZEMŘÍT DOMA!“

Postup československých úřadů byl pro Helenu Bušovou-Kasalovou silným otřesem, což vyjádřila v dopise ministru Josefu Jungovi. Navrhovala, že ve veřejném prohlášení vysloví lítost nad chybami, kterých se dopustila. Slibovala, že se veřejně vyjádří k otázce, proč v roce 1956 nezůstala v ČSR.⁸² Houževnatá žadatelka nebyla běžným případem. Generální konzul ČSSR v Montrealu Josef Žabokrtský o jejím případě informoval ministra

69 Tamtéž, Zpráva 1c odboru 1. oddělení správy SNB hlavního města Prahy a Středočeského kraje (S-StB), 24. 1. 1980, s. 43.

70 Tamtéž, Rozhodnutí 1. odd. 2. odboru XIII S SNB o ponechání svazku na K. Kasala v trvalé úschově, 13. 5. 1980, s. 445. Srov. ABS, sb. KR, svazek a. č. 29442 MV, Důvodová zpráva 2. odboru II. správy MV, 29. 8. 1957, s. 441.

71 Náčelník 4. odboru I. správy MV ve zprávě pro náčelníka 4. odboru II. správy MV ze dne 4. 12. 1956 konstatoval, že během pobytu v Praze navázali Kasalovi „celou řadu závadných styků“ s osobami, které byly pod drobnohledem StB. Zřejmě tím myslel i armádního generála Karla Janouška, odsouzeného komunistickou justicí na doživotí, jež Kasal navštívil ve vězení. Podezření, že pracuje pro nepřátelskou zpravodajskou službu, však odporuje důvodová zpráva 2. oddělení II. správy MV o K. Kasalovi ze dne 29. 8. 1957. Uvádí, že během jeho pobytu v ČSR nebylo zjištěno, že by vyvíjel nepřátelskou činnost. ABS, f. I.S-1, svazek reg. č. 10081/012, s. 125 a ABS, sb. KR, svazek a. č. 29442 MV, s. 441.

72 ABS, sb. KR, svazek a. č. 778019 MV, Zpráva náčelníka I. správy SNB – 31. odbor pro 1c odbor StB, 11. 1. 1980, s. 40–41. Ke zdůvodnění zamítavého stanoviska připojil nelichotivou charakteristiku Bušové-Kasalové („bezcharakterní a bezzásadová žena“), viz tamtéž, s. 41. Srov. TOMEK, Prokop: *Objekt „ALFA“*, s. 192.

73 ABS, sb. KR, svazek a. č. 778019 MV, Stanovisko S-StB, 4. 2. 1980, s. 49–50.

74 Tamtéž.

75 ABS, sb. KR, svazek a. č. 778019 MV, Návrh z 5. 2. 1980, s. 45–46; tamtéž, Kasalová Helena – záznam z provedeného šetření. Záznam 1. odd. 7. odboru II. správy SNB, 8. 2. 1984, s. 33.

76 Tamtéž, Rozhodnutí MV z 27. 5. 1980, s. 59–60.

77 Tamtéž, Záznam krajského odboru víz a pasů v Praze, 12. 7. 1981, s. 49.

78 Tamtéž, Zpráva S-StB z 7. 10. 1981, s. 5; tamtéž, Záznam SPV SNB z 13. 7. 1981, s. 6. Bušová-Kasalová čekala na vývoj situace v Maďarsku s nadějí, že se bude moci zúčastnit svatebního obřadu syna Karla v říjnu 1981 v Liptovském Mikuláši.

79 Tamtéž, Zpráva S-StB Praha z 20. 10. 1981, s. 56.

80 Tamtéž, Kopie dopisu ministra vnitra pro H. Bušovou-Kasalovou, 19. 7. 1982, s. 58; tamtéž, Dopis náčelníka 1c odboru S-StB pro 2. odbor SPV SNB, 8. 9. 1982, s. 61.

81 Tamtéž, Zpráva S-StB Praha, 5. 11. 1982, s. 62.

82 ABS, f. I.S-1, svazek reg. č. 10081/D 01, Dopis Bušové-Kasalové J. Jungovi, 10. 4. 1983, s. 88–90.

Junga během jeho krátké zastávky v Kanadě roku 1982. Z rozhovoru nabyt dojmu, že MV ČSR by nemělo proti jejímu návratu námitky.⁸³

Série neúspěchů poznamenala psychický stav Bušové-Kasalové. V červenci 1983 v dlouhém telefonátu se zaměstnancem Generálního konzulátu ČSSR v Montrealu vyjádřila lítost, že v padesátých letech nezůstala s rodinou v Československu. Na doporučení generálního konzula, aby žádost o návrat podala písemně, odpověděla, že po dlouhých útrapách s československými úřady na to nemá sílu a raději spáchá sebevraždu. Na konzula Žabokrtského výstup bývalé herečky zapůsobil. Varoval, že pokud by Bušová-Kasalová jako známá osobnost dovedla hrozbu do důsledku, byla by to nepříznivá reklama pro Československo. Doporučil její žádost opět posoudit a „kladně vyřídit“.⁸⁴ V srpnu 1983 adresovala Bušová-Kasalová předsedovi vlády Lubomíru Štrougalovi dopis s prosbou o umožnění návratu i za cenu případného odsouzení či finanční pokuty.⁸⁵ Odpovědi se nedočkala. Snad jejím posledním pokusem byl dopis generálnímu konzulovi v Montrealu s naléhavým apelem: „*Jenom mě nechte zemřít doma!*“⁸⁶

Ani Karel Richard Kasal nepřestával urgovat československé úřady s cílem vymoci matce povolení

k návratu, avšak bez úspěchu. Opačované žádosti Bušové-Kasalové o dodatečný souhlas s vystěhováním z ČSR a vystavení československého cestovního pasu byly zamítnuty.⁸⁷

V ČSSR si kdysi slavnou herečku sporadicky připomněli v encyklopediích československého filmu.⁸⁸ Časopis *Kino* jí věnoval glosu k sedmdesátinám.⁸⁹ „Zapomenutá hvězda“⁹⁰ Helena Bušová-Kasalová zemřela 28. listopadu 1986 ve Winnipegu. Kletba rodičů pronásledovala i syna Karla, který navštěvoval ČSSR od poloviny sedmdesátých let.⁹¹ Státní bezpečnost na něj založila spis prověřované osoby.⁹² Po pádu komunistického režimu se Kasal usadil v Praze a zajistil převoz tělesných pozůstatků rodičů z Kanady. Jsou pohřbeni v rodinném hrobě na Olšanských hřbitovech.

NEZODPOVĚZENÉ OTÁZKY

V příběhu Karla a Heleny Kasalových zůstávají nezodpovězené otázky. Co si od paktování s československou komunistickou Bezpečností slibovali? Okolnosti jejich příjezdu do Československa v červnu 1956 jsou kromě několika detailů známé. Proč jim však v krátkém časovém sledu nebylo povoleno přicestovat znovu? Proč Kasalovi po definitivním odchodu z ČSR nezveřejnili podrobnosti

o komunistické propagandistické mašinerii, která je zneužila?

Kauza manželů Kasalových odhaluje falešnost přívětivé masky, kterou si komunistický režim v Československu nasazoval v úmyslu přilákat uprchlíky na „velkorysou“ amnestii. Důsledné odmítání pozdějších žádostí Heleny Bušové-Kasalové o návrat vyvrací tezi o „změkčení“ postoje komunistického režimu k československým emigrantům. Ministerstvo vnitra téměř tři desetiletí po skončení první amnestie pro „ilegální“ uprchlíky z republiky stále trvalo na záporném postoji k osobám, které v padesátých letech označilo za nepřátelské.

DUŠAN SEGEŠ (1977)
vystudoval historii
a germanistiku na
Filozofické fakultě Univerzity
Komenského v Bratislavě

a východoevropská studia na Varšavské univerzitě. Je vědeckým pracovníkem a vedoucím Oddělení dějin 20. století II. Historického ústavu Slovenské akademie věd v Bratislavě. Zkoumá dějiny polsko-československých politických vztahů ve 20. století, rozhlasové vysílání ze Západu do Československa v období studené války a migraci v prostoru středovýchodní Evropy po druhé světové válce. Je autorem monografie *Dvojkříž v síločiarach bieleho orla. Slovensko a slovenská otázka v politike polskej exilovej vlády za 2. svetovej vojny* (Veda, Bratislava 2009), která vyšla i v polském překladu.

83 Tamtéž, Dopis GK ČSSR Montreal pro SPV SNB. Montreal, 21. 7. 1983, s. 93.

84 Tamtéž, Záznam o telefonickém rozhovoru s H. Bušovou-Kasalovou, 19. 7. 1983, s. 92; ABS, sb. KR, svazek a. č. 778019 MV, Kasalová Helena - záznam z provedeného šetření. Záznam 7. odboru II. správy SNB, 8. 2. 1984, s. 34.

85 ABS, f. I.S-1, svazek reg. č. 10081/D 01, Dopis Bušové-Kasalové Štrougalovi, 14. 8. 1983, s. 89.

86 Tamtéž, Nedatovaný dopis H. Bušové-Kasalové, s. 86-87.

87 ABS, sb. KR, svazek a. č. 778019 MV, Záznam 3. oddělení OPV Praha, 29. 3. 1985, s. 66. O absurditách byrokratických překážek ve vybavování formalit vypovídal syn Karel. VAŠÁK, Vašek - KOLÁŘ, Petr: *Nezapomenutelné příběhy*, s. 115-116.

88 *Slovník divadelních umělců 1945-1975: I. díl (A-I)*. Divadelní ústav, Praha 1979, s. 119; BARTOŠEK, Luboš: *Náš film. Kapitoly z dějin (1896-1945)*. Mladá fronta, Praha 1985, s. 263. Ve stručné biografické poznámce se uvádí: „*Po válce se provdala do Anglie.*“ Tamtéž, s. 386.

89 *Kino*, 1981, roč. 36, č. 21, s. 2.

90 *Zapomenutá hvězda Helena Bušová*. Dokumentární film, režie Jindra Horská - Veronika Stehlíková, Česká televize 2017 - viz <https://www.ceskatelevize.cz/porady/11441814277-zapomenuta-hvezda-helena-busova/> (citováno k 12. 12. 2022).

91 ABS, sb. KR, svazek a. č. 778019 MV, Návrh 1. odd. 7. odboru II. správy SNB na založení spisu PO na osobu K. Kasala, 26. 10. 1981, s. 1.

92 Po pobytu v roce 1979/1980 a sňatku s Vierou Macholovou v roce 1981 přicestoval do ČSSR opět roku 1983. Krátce pracoval v zahraniční redakci Československého rozhlasu Praha. V lednu 1984 podal na Správě pasů a víz žádost o dlouhodobý pobyt. V případě souhlasu za ním měly přicestovat manželka a matka. Náčelník 1. oddělení 7. odboru II. správy SNB pplk. Jaroslav Prát v odpovědi na žádost konstatoval, že není v „*operativním zájmu*“ prodlužovat Kasalovi pobyt v ČSSR. Tamtéž, Stanovisko náčelníka 1. oddělení 7. odboru II. správy SNB pro 2. odbor Správy pasů a víz, 14. 2. 1984, s. 38.